מַזְנִיחֵי הַלָּשׁוֹן

תשובה כהלכה

אם אמנם דעת רוב חברי ״ועד הלשון״ היא, שלא להשיב בשם הועד על מאמרו המלעיב של הד״ר ברנפלד ״מניחי הלשון״, שנדפס ב״הצפירה״ (1912, גליון 56), וטעמם ונמוקם הוא: שאם באנו להשיב לכל המרחיב פה עלינו, ״מרחיבי הלשון״ הארצישראליים, אין אנו מספיקים... בכל זאת אחשב לנכון לענות לבדי על דברי הד״ר ברנפלד במאמרו הנ״ל, מפני שני טעמים: ראשית, שלא יאמרו מתנגדינו ״שתיקה כהודאה דמיא״, ושנית, כדאי הוא הסופר העברי הד״ר ב. להעמידו על טעויותיו בנדון דידן, ולא לחשב שגגות כזדונות.

וטעויותיו של הד״ר ברנפלד במאמרו זה – גדולות ורבות הן:

א) טעות היא, שחברי ״ועד הלשון״ חושבים את עצמם ל״מניחי הלשון״ העושים ״מלאכה על האבנים״, מעין ״פבריקה לחדוש המלות״.

עפ״י ״יסודות עבודת הועד״, שנתפרסמו בזמנם ב״האור״ ובעתונים אחרים, ״תפקידו של ״ועד הלשון״ הוא להכשיר את הלשון העברית לשמוש בתור לשון מדוברת ולשמור על תכונתה המזרחית של הלשון וצורתה המיוחדת במבטא האותיות, בבנין המלים ובסגנון, ולתכלית זו שוקד הועד לחפש בכל מקצעות הספרות העברית את המלים העתיקות שנוצרו במשך הדורות ולפרסם בקהל את המלים שאינן ידועות לרוב הקהל, ורק את החסר והנצרך בהחלט ממלא הועד ע״י יצירת מלים משרשים עבריים או שמיים ובפרט ערביים עפ״י חוקי הדקדוק והיקש הלשון. מלבד זה מפרסם הועד חוברות קטנות (בשם ״אל תאמר״) בכונה לתקן את השגיאות המצויות בדבור ובסגנון.

בכדי להראות עד כמה מסורת ״המשמרת״ הזאת, שלא לחדש מלים בלי הכרח, מקובלת מזמן רב אצל חברי ״ועד הלשון״, הנני מביא בזה קטעים אחדים ממאמרים שנדפסו ב״האור״ בענין זה עוד בשנת תרנ״ג.

זקן חברינו, מר י״מ פינס, כתב אז במאמרו ״דבר לעוסקים בתחית שפתנו״, כי הגדולה שבמעלות למלה חדשה – אם איננה חדשה; לאמר, שהיא נמצאת בתנ״ך או באחד מספרי התורה שבעל פה, אלא שלא נהנו הסופרים להשתמש בה או שלא ידעו מציאותה כלל (״האור״ שנה תשיעית, גליון י״ח).

ואחריו החרה החזיק בדעה זו גם חברנו המנוח מר אליהו ספיר ז״ל (שם, גליון כ״ב), ובתשובתי למר פינס, במאמרי ״חכמים הזהרו בדבריכם״, כתבתי: ״מי יתן וישימו זאת על לב כל העוסקים בתחית שפתנו, להיות זהירים עד מאד טרם יבראו מלה חדשה, ויחפשו קודם בשקידה רבה בכל מכמני ספרותנו, ולא רק ״בתנ״ך ובספרי תורה שבעל פה״, אלא עלינו לבקש וללקט את כל המלים יצורי חכמי ישראל מימות הבינים ועד העת החדשה, אם רק בנינן מתאים לחוקי הדקדוק והוראתן מכוונת היטב אל המושג שנדבר בו״ (האור תתכ״ד, גליון 28). וכך היא באמת דעתם של כל חברי ועד הלשון כמעט, ורק בדלית ברירה, כאשר צרכי החיים דורשים בחזקה להמציא שם עברי למושג ידוע ואין דבר מן המוכן באוצר ספרותנו, אז מוצא הועד לנחוץ לבנות מלה נאותה להמושג הדרוש ע״פ הכללים הנזכרים.

ואגב אזכיר, כי גם שד״ל, ש״לא קם כמוהו בקי בכללי הלשון העברית ובשמושה״ (ד״ר ב. ב״הצפירה״ 68), חשב שנצרך ליסד ״חברת בעלי הלשון״, כמו שהקימו להם כל העמים, ואז אפשר יהיה ״גלוי תעלומות הלשון וגם הרחבת גבולה ומלוי חסרונה״ (בית האוצר, עמקי שפה, הקדמה ראשונה).

וגם המשורר יל״ג, בדברו על אדות ספרו של בן יהודה ״ארץ ישראל״, כתב ב״המליץ״

האקדמיה ללשון העברית - מוגן בזכויות יוצרים

האקדמיה ללשון העברית - מוגן בזכויות יוצרים

(תרמ״ג, גליון כ״ז): ״חכמי א״י יכולים להרחיב את שפתנו במלות לקוחות משפת ערבית וכו׳ והא לך מקור נאמן וחי לתחית השפה״ (הובא בהקדמה למחברת הדוגמה של המלון השלם לבן יהודה), ובאמת ערב גם יל״ג את לבו לפעמים ״לברוא לו ניב שפתים חדש״ (הקדמה לכל שירי יל״ג).

ב) טעות היא לחשב, כי עד שלא נוסד ״ועד הלשון״ לא היו מחדשים כלל מלות, וכי הועד הוא אחראי בעד כל החדושים הבלתי מוצלחים, שנעשו ונעשים בא״י בעת האחרונה.

באמת נוסד הועד דוקא לאחר שהיתה כבר ״יצירת הלשון תוססת בתהו ובהו״ וערבוביה גדולה נשקפה, בפרט בבתי־הספר, בדבר המושגים המדעיים, וקבלו עליהם חברי הועד, עפ״י דרישת ״מרכז המורים״ וסופרים אחדים, לברר מההצעות את היותר טובות ולהכריע בין הדעות השונות.

ג) טעות היא לחשב, כי הועד עוסק בהכנת ״עושר לשוני״ ובורא יצירות לשוניות שאין בהן צרך כלל, אך ורק בכדי ״להעשיר את שפתנו״.

בתור חבר ״ועד הלשון״ מיום הוסדו אוכל להבטיח את הד״ר ב׳ כי גם אצלנו ״המלות נבראות רק בשעה שאנו נצרכים להן״ ומעולם לא עסק הועד בשום שאלה לשונית, שלא הובאה לפניו ע״י אנשים שיש להם צורך גמור בפתרונה, כמו, למשל, המורים והמורות בבתי־הספר ובגני־הילדים ואחרים, המדברים עברית תמיד, ויש שלפעמים תחסר להם מלה נכונה להביע בדיוק איזה מושג ידוע וגם את השם ״אזני המן״, שהעיר כל חמתו של הד״ר ב. עלינו ״מניחי הלשון״ המסכנים, פרסם הועד בתור תשובה להורים המדברים עברית ששאלו, איך לקרוא בשם עברי את התופינים הידועים שאוכלים בפורים ושהילדים השובבים תובעים בפה את הרקיקים ואת שמם העברי.

מובן, כי שואלים כאלו אינם חפצים ואינם יכולים לחכות לתשובה עד ״שסופר ותיק יחדש בדרך הלוכו יצירות מוצלחות״, כפי דעת הד״ר ב.; ולסוף אינם חפצים לסמך פה על דעת היחיד, ודורשים על פי רוב הסכמת הועד גם על המלות שמחדשים סופרים בודדים, ואשר לפעמים יצירת האחד מתנגדת להמצאתו של חברו.

ד) טעות היא להחליט כעת, כי ״לעשות את השפה העברית שפה מדוברת במובן הרגיל זה הוא נמנע גמור. כלי זכוכית שנשבר שוב אין לו תקנה, ושפה שחדלה התפתחותה הטבעית ופסקה להיות חיה בפי העם, תהיה לפי הדוגמאות ההיסטוריות שפה ספרותית, דתית, אבל לא שפה חיה, עממית״.

כפי הנראה, טרוד הוא הד״ר ב. כל כך, עד שאין לו פנאי כלל לקרא דברי סופרים אחרים, כי לולא זאת איך אפשר שלא ידע, כי הדבר הזה, שהוא לפי דעתו ״נמנע גמור״, כבר היה בא״י. לפי עדותו של הספקן הגדול ״אחד העם״, ״חזיון טבעי, שמציאותו מוכרחת, ובטולו לא יצויר עוד״ (״השלח״ כרך כ״ו, ח׳ ג׳)[1] ולא רק ״אחד העם״, אלא גם הסופרים הנכבדים ד״ר קצנלסון[2] ביאליק ופרישמאן[3] ואחרים שבאו לסייר את הארץ הודו בזה, כי יש כבר בא״י ״עם״ קטן ודור צעיר, המדבר עברית בשפה חיה. לא ראינו אינה ראיה, והד״ר ב., שלא היה בא״י ולא התבונן בעצמו לכל הנעשה פה, איך מלאו לבו לכתוב: ״מתעקשים הם ״מניחי הלשון״ להאמין ולקבע בלב אחרים את האמונה, כי אפשר להחיות את השפה העברית״? לא אנחנו ה״מתעקשים״, אלא הסופרים היושבים בחו״ל ועוצמים את עיניהם מראות נכחה את החיים הטבעיים המתהוים פה ותנאיהם המיוחדים, הדורשים בחזקה יום יום את תחית השפה העברית בדבור והתפתחותה

1 ראה לעיל עמ׳ 103.

2. נודע בכינויו הספרותי בוקי בן יגלי (תר״ז–תרע״ז). היה חסיד הטריטוריאליזם ומאז ביקורו בארץ בתרס״ט נעשה אדוק בארץ־ישראל.

3. דוד פרישמן (תר״ך–תרפ״ב), ביקר פעמיים בארץ, בתרע״א–ע״ב, ופרסם את רשמי המסע בעברית (׳בארץ׳, וארשה, תרע״ג) וביודית.

האקדמיה ללשון העברית - מוגן בזכויות יוצרים

והשלמתה. הדוגמה האופית, אשר ספר "אחד העם" (שם, בהערה)[4] על אודות מורה השפה הגרמנית בביה"ס ביפו, שמוכרח היה לתרגם לתלמידיו את המלים הקשות בעברית, בכדי שיבינו כלם, איננה נדירה אלא תדירה. ולא רק בבי"ס עממי נמוך, אלא גם בבי"ס תיכוני. בתור מורה שמירת הבריאות בביה"ס למורים בירושלים אוכל להעיד, שלפעמים קרובות שואלים התלמידים לבאר להם בטוים גרמניים שקראו בספר במקצוע זה, ואין לי דרך אחרת להסביר להם את הכונה הנכונה אלא בעברית, שבו קורא אני את שעורי.

עד כאן בנוגע לתקון וקיום העוברות, ועכשו ארשה לעצמי עוד הערות אחדות עיוניות.

בכדי לתת למאמרו צורה מדעית מזכיר הד"ר ב. את ספרו של לצרוס גייגר "המקור וההתפתחות של השפה האנושית והשכל" ומוסיף: "ואלמלא נעשה בקרבנו הכל בשטחיות גרועה כל כך, היו מניחי הלשון שבנו מטריחים את עצמם ללמד תחלה מהספר העמוק הזה, כדי לדעת איך נתהותה השפה האנושית ואיך היא מתרחבת ומתעשרת".

מניח אני לקורא להבחין מדת דרך־ארץ שכזו ואת "דברי נביאות" אלו, שנזרקו לתוך פי קולמסו של הד"ר הנכבד, אם נתנו להאמר אליבא דרבי אבדימי דמן חיפה (ב"ב י"ב) או אליבא ד"ר יוחנן (שם עמוד ב'). לא על עלבון חברי הועד אני דן, שרי ליה מריה למר ברנפלד ולכל מאן דצערן! העיקר הוא המשפט הבא תיכף: "בכל אופן, כשם שאינם קובעים ועד כדי להשפיע על התפתחות השכל והתפתחות המושגים השכליים, כן אין קובעים ועד להניח הלשון".

הדברים האלה אינם אלא – מתמיהים. כיצד? ולמה נוסדו כל החברות המדעיות והאקדימיות בכל המדינות במקצעות החנוך, ההגיון, חכמת הנפש והפילוסופיה בכלל, אם לא "להשפיע על התפתחות השכל והמושגים השכליים" ע"י הוכוחים והפלפולים של החברים בענינים מדעיים העומדים על הפרק וע"י השאלות המרובות שבמציעות החברות השונות לפתר אותן על מנת לקבל פרס? הלא גם קנט ובן־מנחם[5] חברו כתבי־פרס (Preisschriften) בתור תשובות על שאלות האקדימיה בברלין, שהשפיעו אח"כ על מהלך עבודתם המדעית במדה מרובה. ומי ימנה ויספר את רבבות החבורים שנכתבו עפ"י הצעות ודרישות החברות המדעיות. כל אחת במקצוע שלה, במשך הדורות, ומי יחקר ויברר את יחס ההשפעה הדדית, שפעלו הועדים האלו על המחברים הכותבים את "תשובותיהם", על מנת לקבל פרס, והחבורים – על חברי הועדים והבאים אחריהם.

ובנוגע ל"ועד הלשון" לא אוכל להבין, איך זה סופר, היושב בגרמניה ומתפאר בידיעותיו ע"ד "יצירות לשוניות יפות ומועילות" שנעשו בשפה הגרמנית בימינו, איננו יודע כלל שנמצאים בגרמניה הרבה "ועדי הלשון" בתור סניפים ל"חברת הלשון הגרמנית הכללית", שנוסדה בברלין בשנת 1885 (Allgemeiner Deutscher Spracherein) ושמטרתה היא לטהר את הלשון הגרמנית מיסודות זרים ולהשלים את החסר ע"י מלות גרמניות"? החברה הזאת מוציאה לאור מלונים מיוחדים, המכילים את המלים החדשות בכל המקצועות, ויש לה גם עתון מיוחד: Zeitschrift des Deutsch. Allgem, Sprachvereines, שמגמתו היא להשפיע על הצבור ועל פקידי הממשלה להשתמש בחדושי "ועדי הלשון". ועד היכן דרישותיהם של "ועדי הלשון" הגרמנים מגיעות אפשר לראות מהעובדה הזאת, למשל, כי בכנסיות הבלשנים בנפות הרהין, שהיתה בשנת 1910, קבעו ועד מיוחד להציע שמות גרמנים למושגי החשבון בבתי־הספר (העתון הנ"ל מס. 10, שנת 1911) ועל כל זה עובר הד"ר ב. בשתיקה גמורה...

ומאידך גיסא, מזכיר הד"ר ב. את האקדימיה

4. ראה לעיל הערה בעמ' 103.

5. משה מנדלסזון, תפ"ט–תקמ"ו.

האקדמיה ללשון העברית - מוגן בזכויות יוצרים

בצרפת "שאיננה מחדשת מלות אלא היא משגחת על חדושי השפה, היא מכרעת ופוסקת הלכה". אבל מכיון שנחוץ היה בצרפת ליסד אקדימיה להשגיח על חדושי השפה מוכח מזה, שהיו שם גם "מחדשים ומרחיבים" וצריך היה להכריע, מה לקרב ומה לרחק. ובאמת עוד באמצע המאה השש עשרה נוסד בצרפת, ע"י הסופר רונסרד, "ועד הלשון" (Pleiade – Francaise) על שם שבעת חבריו, שמטרתו היתה להעשיר ולהרחיב את השפה, ומאז ועד היום לא חדלו מחדשי מלים בלשון הצרפתית על אף המערערים והמטהרים, ובפרט אחרי המהפכה הגדולה החלו לחבר מלונים מיוחדים המכילים אלפי מלים חדשות כמו פוג'ן, רשר ואחרים, והספרות קולטת ומעכלת את כל ה"בַּכּורות" האלה ולא נודע כי באו אל קרבה. וגם האקדימיה מקבלת סוף סוף את רוב המלים החדשות ומכניסתן לתוך המלון הגדול שלה.

בן עמנו הבלשן הצרפתי, א. דרמשטטר, כתב ספר שלם חשוב "ע"ד יצירת מלים חדשות בלשון הצרפתית בימינו (De la Creation actuelle des mots noveaux dans la langue francaise) שבו הוא מתאר את תולדות חדושי השפה Neulogismes ומבחין בין חדוש עממי Neulgisme populaire ובין חדוש ספרותי Neulogisme literaire. לשניהם יש זכות הקיום בלשון, לדעת החכם דרמשטטר, ונחוצים להתפתחותה, אך החדוש הספרותי, רצוני, שחדשו סופר דרך הלוכו או חבר סופרים ע"פ דרישת השעה, זקוק לבקרת, ועכ"פ דרוש, שהמלה החדשה תהיה נצרכת ושתביע ברור את המושג הנרצה; ולעומת זה החדוש העממי אינו טעון בקרת כלל וכלל, כי העם הוא השליט העליון בעניני חדוש השפה, וכאשר יגור אמר כן יקום.

ובזה הגענו לטעותו של הד"ר ב. בדבר ה"מלה ההמונית", שנפשו סולדת ממנה. הבלשן המובהק א. דרמשטטר הנ"ל כתב עוד ספר מצוין La vie des mots (חיי המלים), שבו נמצאים הדברים האלה הנוגעים לענייננו:

"כל שפה היא במצב התפתחות תמידית. היא נמצאת תמיד במשקולת בין שני כחות מתנגדים: כח המשמר וכח המחדש... וכאשר תש כח המחדש והשפה נשארת בלי נוע, אז היא בסכנה. אם איזה כבוד מדומה להמסורה אוסר על הלשון ללכת בעקבי הרעיונות ויש נגוד בין מחשבת הלאום ובין הצורה שהיא לובשת, אז הלשון מתנונת והולכת למות. יש לנו דוגמה מפורסמת מעין זה בלשון הלטינית המופתית, שפת הסופרים והחברה העליונה הרומית, אשר לא חפצה לקבל כלום מהשפה העממית עד שנתגבשה בצורה קדושה ונחלשה ומתה מאפיסת הכחות".

כפי הנראה, זאת היא משאת נפש הד"ר ב. גם בעד שפתנו ש"היא שפה אצילית כל־כך, שתהיה שפה היסטורית, ספרותית, דתית, אבל לא שפה חיה, עממית", ובכן אסור להכניס לתוכה שום "מלה המונית" ובפרט "יסודות ז'רגוניים", שמא תתעודד ע"י הזרם המחיה הזה ותקום לתחיה, לחיים ממשיים רעננים, להיות שפה חיה, עממית.

וכי לא צדקתי בקראי לסופרים כאלו: "מזוניחי הלשון"!

לאשרנו עוד לא אלמן ישראל מסופרים גדולים גם בחו"ל, שאינם בדעה אחת עם הד"ר ברנפלד. עדים המה כל כתבי מנדלי מוכר־ספרים ומאמרו המצוין של ביאליק "מנדלי ושלשת הכרכים" (נדפס בראש הכרך השלישי וב"השלח" כרך כ"ו, ב'). הנני מרשה לעצמי להביא בזה דברי ביאליק השייכים לשאלה זו: "כחו זה הוא שעומד לו למנדלי לעשות בימינו ולעינינו את הגדול במופתים: להרס את הקיר שבין שתי הלשונות, היהודית המדוברת והעברית. דומה, כאילו השיק את שת'הן ע"י צנור שופע מזו לזו... דפוס עברי נתן לכל חיי הגיטו הז'רגוניים וחזות של חיים ממש ל"לשון הספר" של העברית. המלה העברית מצאה שוב את שרשיה הכמוסים בנפש החיים של היהודי ונאחזה בהם... ומי יודע אם לא זהו שהכשיר בלב מאליו את השאיפה לתחית הדבור העברי ואת האמונה באפשרות תחיתו".

איזה חלוק בין הדברים הנעלים האלה ובין דברי הד״ר ב. הקשים שהבאתי למעלה: ״כלי זכוכית שנשבר שוב אין לו תקנה, ושפה שחדלה התפתחותה הטבעית וכו׳״.

חס וחלילה, לא כלי זכוכית, ולא נשבר! ואם נמשיך את המשל שנשא הד״ר ב. נאמר: שפתנו הלאומית היא כלי יקר כזה, שאי־אפשר לו להשבר; אלא כשהלך ישראל סבא בגולה מוכרח היה, מפני סבות ידועות, לשים את כליו היקרים למשמרת באוצרו הספרותי, ולהשתמש בכלי בעלי־הבתים שנתארח אצלם. והשומרים־הסופרים הוסיפו עוד במשך הדורות על הכלים הראשונים שנמסרו להם עוד כלים מכלים שונים ג״ב יקרי הערך. וכששבו ״בנים לגבולם״ הרגישו קודם־כל את הצורך הטבעי להוציא את הכלים היקרים ״מורשת אבות״ מאוצרותיהם ולחבבם ולבכרם על הכלים השאולים המטולאים שהביאו אותם מארצות שונות. ועוד יתרון לכלים שלהם, שבעליהם יכולים להתודע איש אל אחיו ולהרגיש אחוה אמתית ביניהם. מובן, כי ברבות הדרישה על הכלים האלה נרגיש לפעמים חסרון במינים אחדים: וכאשר הרגישו ה״אמנים״ בדבר, נעתרו לבקשת הדורשים, להשתדל למלא את החסרון עד כמה שידם מגעת.

במלים אחדות: כל יהודי החי כעת בא״י וחש ומרגיש את זרם החיים החדשים, הדופק בכח בעורקי בני הדור הצעיר, המתעוררים לתחיה ומהדרים לדבר עברית, הוא יודע ומבין, כי אי־אפשר עוד ״לכלא את הרוח״ ועל כרחנו מחויבים אנחנו לדאג לשפתנו הלאומית ולהמציא לה את כל השמות השמושיים החסרים לנו עוד לבטא את צרכי החיים הממשיים. ואם כאשר ראינו למעלה, גם בשפות חיות, עשירות ורעננות, כמו השפות הגרמנית והצרפתית, נוהג תמיד חדוש השפה, על אחת כמה וכמה שיש לנו הרשות והחובה – וגם האפשרות, להרחיב את השפה בשעה שאנו מרגישים צורך טבעי בזה.

בודאי, זו היא עבודה לדורות, אבל, ״לא עליך המלאכה לגמר ולא אתה בן חורין להבטל ממנה״.

ילעג לנו הד״ר ב. ויכנה אותנו בהתול ״מניחי הלשון״. אין דבר! סופרי הדורות הבאים בישראל ידעו להפלות בין ״מניחי הלשון״ – מרחיביה־מחייה ובין ״מזניחי הלשון״ – מפנקיה־חונטיה!

״הצפירה״ תרע״ב, ג׳ל׳ 100–101.
נדפס שוב ב״זכרונות ועד הלשון״ (תרפ״ח), עמ׳ 84–90.

האקדמיה ללשון העברית - מוגן בזכויות יוצרים